

УДК [327.7:009] (477+438)“20”

Литвин М.Р.

УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКІ НАУКОВІ ЗВ'ЯЗКИ У ГУМАНІТАРНІЙ СФЕРІ (1991–2016 РР.)

Узагальнено українсько-польські наукові зв'язки у гуманітарній сфері за останнє двадцятиліття. Особливу увагу приділено дослідженням археологів обох країн про заселення території сучасної України у найдавніший період, реконструкції шляхів міграцій та переселень у неолітичну та ранню бронзову добу, культурним зв'язкам стародавнього населення Прикарпаття і Волині. Показано основні напрями та тематику історичних досліджень в установах Польської академії наук, Національної академії наук України та університетах обох країн, зокрема й тих, які викликають найбільше дискусій у суспільстві. Узагальнено досвід етнологів, філологів і культурологів щодо дослідження трансформацій традиційної культури в умовах пограниччя, особливостей етнокультурної інтеграції населення України та Польщі. Відзначено необхідність перейняття українськими науковцями та представниками влади досвіду Інституту національної пам'яті Польщі щодо декомунізації історичної пам'яті, шанування жертв тоталітарних режимів, проведення документальних пошуків та правових експертиз.

Ключові слова: Україна, Польща, наукові зв'язки, гуманітарна сфера, культура.

Євроінтеграційний вибір України передбачає комплексне узагальнення досвіду державного управління, функціонування економіки, системи освіти і науки європейських країн, насамперед сусідніх, які за історичною спадщиною, демографічними і соціально-економічними характеристиками є близькими до нашої держави. Тому найбільш прийнятним для сучасної України є реформаторський досвід Польщі, яка за два десятиліття перевела економіку на ринкові умови, провела територіально-адміністративну реформу, очистилася від комуністичних ідеологем в історії, культурі, мистецтві, проходить самокритичний і болісний шлях очищення історичної пам'яті. Значну роль у цьому процесі відіграє наукова еліта соціогуманітарного профілю, котра об'єднана в установах Польської академії наук, Польської академії освіти та культури, багатопрофільному Інституті національної пам'яті, вищих державних і приватних навчальних закладах, наукових фундаціях різних форм власності, з якими наукові установи України мають прями або опосередковані зв'язки, насамперед на рівні творчих колективів або окремих виконавців.

На жаль, безпідставна ухвала Польського сейму щодо українсько-польського протистояння на Волині 1943 р. від 11 липня 2016 р., вихід у прокат антиукраїнського художнього фільму «Волинь» частково призупинили конструктивний діалог науковців та представників влади обох країн. У зв'язку з цим відомий громадсько-політичний діяч Польщі, головний редактор «Газети Виборчої» А. Міхнік обурено написав: «Сталося щось дуже недобре: запекла дурість і приголомшливе боягузтво розладнали доробок кількадесятирічної

мудрої політики мудрих поляків та українців. Про цих привидів кількадесят років тому на сторінках паризької «Культури» писав Ю. Лободовський – письменник з цікавою, непересічною біографією, великий прихильник польсько-українського діалогу. Торкаючись цієї гарячої теми, він зазначав: «Територія, на якій відбуваються нечисленні українсько-польські зустрічі, настільки найжачена колючими засіками, перекопана вовчими ямами, захарашена взаємними упередженнями та підозрами, просякнута тухлою водою анархічних поглядів, що її бодай частково слід очистити й осушити, бо інакше загубимося на ній без порятунку». Звісно, по обидва боки баррикад є люди, яким вже нічого не допоможе ... Не входячи в суперечку, чи був це геноцид чи тільки кривава етнічна чистка, з боку польських парламентарів прийняття резолюції – це демонстрація дурості, шовінізму й підлості. Це було плювком в обличчя української демократії, українським, часто пропольським, патріотам» [1]. З цією думкою важко не погодитися. На щастя, 20 жовтня 2016 р. Верховна Рада України одночасно з Сеймом Польщі ухвалили Декларацію пам'яті і солідарності щодо подій історії Другої світової війни, в якій нарешті наголошено на необхідності активізації неупереджених історичних досліджень та необхідності стримування сил, які ведуть до суперечок в обох державах [2]. Відтак сподіваємося, що цей документ призупинить зайву політизацію дослідження історичного процесу, його фальсифікацію на догоду крайнім праворадикальним силам у Польщі та Росії.

Як і в Україні, головний науковий потенціал цієї країни зосереджений в Польській академії наук (ПАН), яка має відділи у Кракові, Познані, Лодзі, Гданську, Вроцлаві та Любліні [3]. Крім профільних наукових інституцій в ПАН діють міжвідомчі комісії, зокрема історії, права, політології і міжнародних відносин, теології, польсько-українських культурних зв'язків та ін. Автор цієї публікації 14 листопада 2014 р. виступив на засіданні Комісії українсько-польських культурних зв'язків Люблінського відділу Польської Академії Наук із доповіддю «Польсько-більшовицька війна 1920 р.: геополітичні передумови та наслідки для України». На цьому засіданні обговорено налагодження конструктивних зв'язків з Комісією НАН України з вивчення українсько-польських історичних та культурних зв'язків (голова – академік НАН України М. Жулинський), можливість відновлення діяльності польсько-української історичної комісії при ПАН і НАН України (діяла у 1993-2008 рр. під керівництвом відомого медієвіста та культуролога, академіка НАН України Я. Ісаєвича). Презентовано нові видання польських істориків та літературознавців, а також науковців Центру дослідження українсько-польських відносин Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України та Українського католицького університету (Львів) [4].

Особливо конструктивною є співпраця археологів двох країн. Культурно-історичні контакти стародавнього населення Східної Європи тривалий час досліджує Інститут археології та етнології ПАН, з яким співпрацюють науковці

Інститутів археології та українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, переймаючи досвід сучасних міждисциплінарних методик дослідження і обмінюючись науковою інформацією. Зокрема, Інститут археології та етнології ПАН під керівництвом професора А. Буко тісно співпрацює з археологами та медієвістами Інституту українознавства (Л. Войтович, В. Гупало, Ю. Лукомський), а також істориками архітектури Національного університету «Львівська політехніка» у дослідженні в 2013-2018 рр. княжого Холма, однієї зі столиць Галицько-Волинської держави. Фінансову та організаційно-юридичну підтримку цієї міжнародної експедиції здійснює Фонд Петра Порошенка. Сподіваємося, що в цьому місті, на батьківщині видатного українського історика і державного діяча М. Грушевського, будуть відбуватися не лише археологічні, але й історико-політологічні заходи, присвячені новітній історії України та Польщі. На жаль, 2016 р. влада міста Холма відмовила у наданні дозволу на спорудження пам'ятника М. Грушевському.

У рамках співпраці між НАН України та Польською академією мистецтв і науки у 2007-2010 рр. Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України досліджував заселення території сучасної України у найдавніший період існування людства, шляхи міграцій та переселень у неолітичну та ранню бронзову добу, культурні зв'язки стародавнього населення Прикарпаття і Волині. До того ж, басейн Дністра розглядався як культурний міст і погранична зона поміж давніми цивілізаціями Центральної і Східної Європи, культурами Сходу та Заходу. Результати дослідження, яке здійснювалося під керівництвом краківського професора Я. Махніка, викладені в польськомовних, англійськомовних та українськомовних публікаціях. Найновішою серед них є колективна монографія «Багатошарові пам'ятки археології у Бикові поблизу Дрогобича» («Wielokulturowe stanowiska archeologiczne w Wykowie koło Drohobycza») (Kraków, 2016).

Спільно з Інститутом геологічних наук ПАН у Варшаві відділ археології Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України розробляв тему «Стратиграфічна кореляція палеолітичних стоянок і палеогеографія середнього і верхнього плейстоцену Західної України і Південної Польщі» («Korelacja stratygraficzna stanowisk paleolitycznych i paleogeografia środkowego i górnego plejstocenu zachodniej Ukrainy i południowej Polski»), керівник з польської сторони Т. Мадейська). Конструктивною була співпраця львівських археологів на чолі з О. Ситником із Інститутом археології та етнології університету ім. Миколая Коперніка у Торуні в розробці теми «Палеоліт Західної України і Південної Польщі» («Paleolit zachodniej Ukrainy i południowej Polski») (керівник з польської сторони – К. Цирек), з університетом ім. М. Кюрі-Склодовської у Любліні над темою «Стратиграфія і палеоліт Верхнього Подністрів'я» (керівник – М. Ланчонт).

Успішно закінчився польсько-український дослідницький проект Міністерства науки і вищої освіти в Польщі (N 306 426234) «Палеогеографічні

підстави феномену постійного палеолітичного заселення в Прикарпатсько-Подільському регіоні» («Paleogeograficzne podstawy fenomenu trwałego osadnictwa paleolitycznego w strefie podkarpacko-podolskiej»), який об'єднав археологів двох країн у 2008-2011 рр.

За підтримки Міністерства науки і вищої освіти Польщі укладено Угоду про наукову співпрацю з Львівським національним університетом ім. Івана Франка та Варшавським університетом у сфері історії археології, внаслідок якої опубліковано двомовну монографію про видатного діяча східноєвропейської археології «Професор Леон Козловський» (Львів; Варшава, 2010 р.). Представники львівської археологічної школи (Львівського національного університету та Інституту українознавства) у 2010-2013 рр. виконували міжнародний проект «Палеолітична ойкумена Прикарпатського регіону – дослідження природних змін Західної України і Південно-Східної Польщі в плейстоцені та їхній вплив на первісне заселення, а також шляхи міграцій (на основі дослідження лесових та печерних пам'яток)» («Paleolityczna ekumena strefy pery- i metakarpackiej – studium zmian środowiska zachodniej Ukrainy i południowo-wschodniej Polski w plejstocenie i ich wpływu na pierwotne osadnictwo oraz szlaki migracji (na podstawie stanowisk lessowych i jaskiniowych)» (MNiSW nr 691/N-Ukraina/2010/0).

Більше двох десятиліть археологи Інституту українознавства спільно з Інститутом археології Жешівського університету проводили польові дослідження території західного регіону України та Південно-Східної Польщі. Спільна Українсько-польська експедиція відкрила сотні нових пам'яток археології поселенського характеру, а також за окремою програмою – більше тисячі курганів доби енеоліту – раннього залізного віку. За результатами цих робіт опубліковано десятки наукових статей у вітчизняних та зарубіжних виданнях, а також науковий англomовний збірник «Довкілля і людина в Карпатському передгір'ї в басейні верхнього Дністра від неоліту до раннього Середньовіччя» («Environment and man at the Carpathian foreland in the Upper Dnister catchment from Neolithic to early mediaeval period») (Krakow, 2006), який високо оцінили українські та європейські спеціалісти. Здобутки експедиції широко висвітлювалися в засобах масової інформації обох країн.

Щоправда, в цій науковій царині є чимало резервів, зокрема щодо обміну спеціалістами та підвищення їхньої кваліфікації в галузі антропології, палеонтології, трасології, палінології, малакології та ін. Цінним є польський досвід щодо проведення різних аналізів, особливо радіовуглецевого C-14, термolumінесцентного та інших датувань в польських та українських лабораторіях, що дасть змогу корегувати спірні питання етногенезу двох сусідніх народів.

Інститут історії ім. Тадеуша Мантойфля Польської академії наук підтримує творчі контакти з Інститутом історії НАН України та Інститутом українознавства ім. І. Крип'якевича, Українським католицьким університетом,

здійснює обмін стажистів та наукової літератури. Його структурні підрозділи (Джерелознавчих досліджень та видавництва, Середньовічних студій, Історії Нового часу, Історичного атласу, Суспільно-політичної історії XIX і XX ст., Історії ідей і інтелігенції у XIX-XX ст., Історії дипломатії та тоталітарних систем, Дослідження історії Польщі після 1945 р., Історії Східної Європи та дослідження Імперій XIX і XX ст., Історії Помор'я, Відділ історично-географічного словника польських земель в Середньовіччі, Відділ Польського біографічного словника, Бібліографії польської історії, Наукова лабораторія історії Німеччини і польсько-німецьких відносин) прямо або опосередковано розглядають суспільно-політичні та етнокультурні процеси в Центрально-Східній Європі, зокрема на українсько-польсько-білоруському пограниччі. В останні роки в Інституті започатковано студії, присвячені історії міст, ментальності та повсякдення, історії держави і права, функціонування тоталітарних режимів, до яких могли б активно залучатися українські науковці. Актуальними для української науки є проекти Інституту історії ПАН: «Перша світова війна на польських землях. Очікування. Досвід. Наслідки», «Політичні та економічні еліти Бессарабії в міжвоєнний період», «Велика земельна власність в Подільській губернії першої половини XIX ст.», «Критичне видання «Галицько-Волинського літопису» з коментарями та перекладом», «Расові ідеї, національна характерологія і етнопсихологія в Центрально-Східній Європі у контексті Першої світової війни», «Між історією та літературою. Образ жінки в російській радянській прозі 20-30-х рр. XX ст.», «Культурна історія здоров'я і хвороби в польському селі другої половини XX ст.». Цінним для нас є надбання цього варшавського інституту щодо укладання бібліографії історії Польщі, історико-географічного словника польських земель епохи Середньовіччя, історичних атласів Польщі, перекладу власних видань на англійську мову з метою популяризації в паперовому та електронному вигляді [5].

Міжнародне визнання дістав проект Інституту історії ПАН та Польської академії освіти та мистецтва під назвою Польський біографічний словник (Polski Słownik Biograficzny) – багатотомне видання, започатковане у 1935 р., мета якого – реконструювати історію та культуру Польщі крізь призму людських доль. У період німецької окупації та сталінізму Словник не видавався, а відновився лише у 1958 р. До 2016 р. видано 51 том (208 зошитів), в яких вміщено майже 31 тис. життєписів, починаючи від князів Попеля і П'яста, королів Мешка I і Болеслава Хороброго до осіб, померлих у 2000 р. До 2030 р. планується завершення видання у 62 томах. Крім політичних і державних діячів, гасла Словника подають біографії вчених, письменників, художників, скульпторів, архітекторів, священнослужителів, акторів театру і кіно, спортсменів. У Словнику подано також біограми відомих українських діячів історії та культури на тлі суспільно-політичних та воєнних подій, які тісно перепліталися з минулим польського народу [6]. Однак на відміну від

30-х рр. ХХ ст., коли активними дописувачами словника були українські вчені (зокрема член Наукового товариства імені Шевченка у Львові М. Кордуба написав низку статей, присвячених роду Хмельницьких), сучасні біографи українських діячів пишуть переважно польські науковці. Тому вважаємо за доцільне, щоби в цьому проекті брали участь не лише окремі українські науковці, але й вітчизняні наукові осередки, такі як Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, академічні бібліотеки держави.

Револуція Гідності ще раз актуалізувала необхідність перегляду окремих подій та явищ новітньої історії України, аналізу специфіки міжетнічних та регіональних проблем, наших уявлень про них. У зв'язку з цим надзвичайно актуальним для нас є досвід польського Інституту національної пам'яті (Instytut Pamięci Narodowej) (ств. 19 січня 1999 р.), який об'єднав зусилля понад 1200 істориків, політологів, юристів-практиків [7]. До 2010 р. він підтримував тісні взаємини з Українським інститутом національної пам'яті, Інститутом етнопольських та політичних досліджень ім. І. Кураса, Східноєвропейським національним університетом ім. Лесі Українки (Луцьк), Галузевим архівом Служби Безпеки України, готуючи спільні конференції та археографічні публікації. Однак призупинення діалогу за добу президентства В. Януковича призвело до радикалізації частини польського і українського суспільств щодо оцінки діяльності УПА та Армії Крайової, оцінки річниць трагедії 1938-1947 рр. на Холмщині, Волині та Галичині, блокування ексгумаційної та пам'ятко-охоронної діяльності на пограниччі. Вважаємо, що академічні установи України спільно з цим Інститутом могли б відновити наукові семінари «Україна-Польща: важкі питання», які проводилися за участю Польсько-української історичної комісії при ПАН і НАН України до 2008 р. (як свідчать сучасні суспільно-політичні реалії, діяльність цієї комісії необхідно відновити). Роботу вказаного семінару міг би координувати Центр дослідження українсько-польських відносин Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України (М. Литвин, А. Боляновський, Л. Хахула, О. Піх, О. Руда, Х. Чушак), у доробку якого вісім випусків збірника «Україна-Польща: історична спадщина і суспільна свідомість» (2007-2016 рр.) та співорганізація зі Східноєвропейським національним університетом ім. Лесі Українки, представництвом ПАН у Києві міжнародної наукової конференції «Етнічні конфлікти у роки Другої світової війни: досвід Центрально-Східної Європи» (2016 р.). За участю цього Центру та Міжнародного центру правових та історико-політичних досліджень країн Центрально-Східної Європи Київського університету права НАН України щороку проводиться у Львові міжнародна наукова конференція «Українсько-польські відносини в контексті суспільно-політичних і етнокультурних процесів в Центрально-Східній Європі (ХХ – поч. ХХІ ст.)» (2015-2016 рр.).

Цінним для України є досвід науково-організаційної та експертно-правової діяльності Інституту національної пам'яті РП, при якому діють: Комісія

переслідування злочинів проти польського народу, Люстраційне бюро, Освітнє бюро, Бюро доступу до документів та їх архівування. ІНП нараховує одинадцять відділів у тих містах, де діють апеляційні суди РП: Білосток, Гданськ, Катовіце, Краків, Люблін, Лодзь, Познань, Жешів, Варшава, Вроцлав, Щецін.

Вважаємо, що й українські дослідники, аналізуючи репресійно-депортаційні акції українців, поляків, кримських татар, німців та інших народів у ХХ ст., повинні максимально використовувати польський досвід, залучати до цього процесу як науковців-правників, так і діючих прокурорів. Як відомо, крім наукових працівників до роботи в ІНП залучені прокурори, організовані у Відділення нагляду над слідствами Головної комісії переслідування злочинів проти польського народу та її регіональних представництвах. У 2015 р. ІНП та Український інститут національної пам'яті створили спільну групу істориків для дослідження складних питань українсько-польських відносин у роки Другої світової війни. На жаль, їй не вдалося досягнути компромісних результатів щодо оцінки подій на Волині 1943 р.

Необхідно також налагодити конструктивну співпрацю з Інститутом політичних студій ПАН (2016 р. його очолив Г. Мотика, відомий дослідник українсько-польських відносин у роки Другої світової війни), який тривалий час аналізує трансформаційні процеси на пострадянському просторі, регіональну співпрацю країн Центрально-Східної Європи, роль трансатлантичного чинника в міжнародних відносинах [8]. Вказані проблеми, зокрема співпрацю наших країн в економіці, освіті, культурі, транскордонному та прикордонному співробітництві, нині спільно вивчають Львівський регіональний інститут державного управління Національної академії державного управління при Президентові України, Інститут регіональних досліджень НАН України, Університет ім. Адама Міцкевича (Познань), Інститут європейської культури Вармінсько-Мазурський університет (Ольштин), Варшавська вища школа безпеки та охорони.

Чималий науковий та суспільний резонанс викликала наукова конференція «Війна на Україні в контексті прав людини», яку проведено 9-10 грудня 2014 р. у Любліні за участі кафедри соціології права і моралі Інституту соціології та Відділу суспільних наук Люблінського католицького університету Івана Павла II (К. Мотика, А. Пшиборовська-Клімчак, В. Осадчий, А. Яблонський), а також науковців Київського національного університету ім. Тараса Шевченка (Б. Бабін), Дипломатичної академії України (С. Троян), Українського інституту національної пам'яті (А. Киридон). Учасники конференції не лише узагальнили суспільно-політичну ситуацію в Україні, але й обговорили можливі шляхи припинення війни та надання населенню Донбасу гуманітарної допомоги.

Активну співпрацю з вітчизняними книгозбірнями – Національною бібліотекою України ім. В. Вернадського, Львівською національною науковою

бібліотекою України ім. В. Стефаника та Науковою бібліотекою Львівського національного університету ім. І. Франка, розвивають такі польські наукові бібліотеки: Національна бібліотека у Варшаві, вроцлавська бібліотека Національного закладу ім. Оссолінських та краківська Ягеллонська бібліотека. Українська сторона зацікавлена передусім українікою в польських книгосховищах, польська – полоністикою, зокрема історичними збірками бібліотек України. Співпрацюючи на засадах паритету, бібліотеки проводять роботу з реєстрації, опрацювання та створення інформаційних баз полоністики та україніки у фондах польських і українських бібліотек. Бібліотеки та університетські осередки досліджують історичні фонди, організовують міжнародні конференції. З-поміж них відзначимо цикл міжнародних наукових конференцій «Краків-Львів. Книжки, часописи, бібліотеки XIX і XX століть», організованих Інститутом бібліотекознавства Педагогічної академії в Кракові та Львівським національним університетом ім. І. Франка. Варта уваги науково-видавнича діяльність польських і українських бібліотек, обмін сучасними технологіями обробки інформації. Зокрема цінним є досвід Ягеллонської бібліотеки щодо консервації фондів (декислотизації книжок і документів).

Заслуговує схвалення практика координації зусиль вроцлавського «Оссолінеуму» та ЛННБ ім. В. Стефаника. Ще у 2006 р. у Львові відкрито представництво вроцлавського Наукового закладу ім. Оссолінських, працівники якого створюють спільні бібліографічні бази, електронні колекції унікальних документів, допомагають впроваджувати новітні методики оцифрування різновидових джерел [9].

За підтримки Міністерства закордонних справ Польщі, «Оссолінеуму» та ЛННБ ім. В. Стефаника щомісячно проводяться «Оссолінські зустрічі», на яких знайомлять науковців та управлінців регіону з новітніми здобутками істориків, культурологів, політологів, музейників та правників (останні, наприклад, презентували досвід розробки територіально-адміністративної реформи у Польщі, який не завадило би терміново перейняти й українській владі). Чималий науковий та суспільний резонанс викликала зустріч 1 грудня 2014 р. у Львові з директором Інституту національної пам'яті Польщі Л. Камінським, на якій обговорено проблеми функціонування історичної пам'яті по обидва боки кордону, польський досвід декомунізації суспільства [10].

Важливими осередками міждисциплінарних студій в Польщі є кафедри україністики у Варшавському, Торунському, Познанському, Краківському, Люблінському, Гданському, Катовіцькому, Ольштинському, Жешівському та інших університетах, які об'єднують в науково-освітній діяльності не лише філологів та літераторів, але й істориків, політологів-міжнародників. Зокрема кафедра україністики (факультет прикладної лінгвістики) Варшавського університету існує з 1953 р. (нині очолює І. Митнік), де викладають фольклор, історію, антропологію, етнологію, спецкурс «Трансформаційні процеси в Україні» та інші політологічні курси. Результати досліджень кафедри

апробовуються на міжнародних конференціях та у «Варшавських українознавчих зошитах», де неодноразово друкувалися представники академічної та університетської науки України.

В Ягеллонському університеті при Інституті східнослов'янської філології з 1994 р. діє кафедра україністики (очолює проф. А. Фаловскі), яка об'єднує як літературознавців, так і мовознавців та викладачів української мови як іноземної. На факультеті Міжнародних і політичних студій з 2005 р. діє кафедра українознавства на чолі з проф. В. Мокрим, який має досвід парламентської діяльності та два десятиліття очолює Фундацію святого Володимира, що видає науковий збірник «Поміж сусідами», проводить наукові конференції та мистецькі виставки. З культурологами та богословами Ягеллонського університету, Фундацією святого Володимира, Люблінського католицького університету Івана Павла II тривалий час співпрацює Відділення релігієзнавства Інституту філософії ім. Г.С. Сковороди НАН України, яке готує спільні міжнародні наукові конференції та видання збірників. На жаль, в останні роки кількість кафедр україністики в сусідній країні зменшилася.

Чималі надії на взаємозближення на науковому ґрунті подавав Європейський колегіум польських і українських університетів (Europejskie Kolegium Polskich i Ukraińskich Uniwersytetów) – польсько-українська освітня установа в Любліні, яку створено 2000 р. за підтримки українського публіциста-міжнародника Б. Осадчука, польського медієвіста Є. Ключовського та редактора паризької «Культури» Є. Гедройця. Учасниками проекту були Університет Марії Кюрі-Склодовської, Люблінський католицький університетом Івана Павла II, Київський національний університет ім. Тараса Шевченка, Львівський національний університет ім. Івана Франка та Національний університет «Києво-Могилянська Академія». До 2010 р. зі стін Колегіуму вийшло понад 100 фахівців Ph.D (в Україні – кандидатів наук). На жаль, український уряд так і не зумів знайти кошти на співфінансування закладу, тому 2011 р. Колегіум припинив свою діяльність. На його місці постав Центр Східної Європи, який очолив випускник Львівського університету, професор історії В. Осадчий. З його ініціативи укладено договір про творчу співпрацю з Інститутом українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України.

Науковці Львівського національного університету та Інституту українознавства спільно з Жешівським університетом завершили проекти «Багатокультурне історичне середовище Львова XIX – першої половини XX ст.» (2002-2006 рр.), «Історія-ментальність-ідентичність. Роль історії та істориків у житті польського та українського народу в XIX і XX столітті» (2007-2011 рр.), у результаті яких під керівництвом професора Л. Зашкільняка підготовлено декілька колективних праць та аналітичних записок щодо гармонізації міжнаціональних відносин, особливостей функціонування історичної пам'яті обох народів.

Тривалий час з Південно-Східним науковим інститутом в Перемишлі (С. Степень, О. Колянчук) співпрацюють науковці Інституту історії України НАН України (О. Рубльов) та Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України (М. Литвин, І. Чорновол, В. Александрович), Київського, Львівського та Прикарпатського національних університетів. Результатом їхніх спільних студій стали наукові збірники «Україна-Польща: тисячу років сусідства», «Бюлетень українознавчий», документальний багатотомник «Поляки в Україні» та ін.

Спеціалісти з історичної лексикографії Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України (Н. Хобзей, М. Чікало, Г. Войтів) та Інституту польської мови ПАН (Я. Рігер) готують фундаментальний «Польсько-український словник», словник «Українські говірки в Польщі», а також «Атлас надсянського говору».

Розвиваються зв'язки між філологами двох країн. Зокрема кафедра української філології Університету ім. Марії Кюрі-Склодовської (УМКС) спільно з Львівським національним університетом ім. І. Франка (ЛНУ) та Дрогобицьким державним педагогічним університетом ім. І. Франка (ДДПУ) організовують фольклорно-діалектологічні експедиції, як-от у липні 2014 р. в с. Головецько Сколівського району на Львівщині. Водночас підготовлено три збірники наукових праць «*Studia Ingardeniana*» – з відділом теорії літератури Інституту літератури ім. Т. Шевченка НАН України (Vol. I); з кафедрою теорії літератури ЛНУ (Vol. II), з кафедрою української літератури та теорії літератури ДДПУ (Vol. III).

Науковці Люблінського католицького університету Івана Павла II (Ю. Колодзей, Є. Красовський, М. Лесів) за участі вчених Інституту літератури ім. Т. Шевченка НАН України (М. Жулинський) підготували двомовний «Кобзар 1840 року» (2014 р.). З польськими літературознавцями Варшави, Кракова і Любліна тривалий час співпрацює професор Р. Радишевський (Київський національний університет ім. Тараса Шевченка), який досліджує українсько-польські літературні взаємини XVII-XVIII ст., «українську школу» польської літератури, української та польської літератури від давнини до сучасності. В його доробку антології польською мовою: «Польськомовна українська поезія кінця XVI – початку XVIII ст.» (1996 р.), «Польськомовна поезія в Україні» (1996 р.), «Роксоланський парнас» (1996 р.), упорядкування та редагування двомовних антологічних видань творів Ю. Словацького, Я. Івашкевича, «Передзвони Польської лютні», наукової серії «Київські полоністичні студії», «Студії з україністики». За його участю організовано міжнародні конференції: «А. Міцкевич і Україна» (1998 р.), «Ю. Словацький і Україна» (1999 р.), «Я. Івашкевич і Україна» (2000 р.). Не менш плідно вказану тему розробляє директор Інституту Івана Франка НАН України, професор Є. Нахлік, автор монографій «Доля-Los-Судьба: Шевченко і польські та

російські романтики» (2003 р.), «Творчість Юліуша Словацького й Україна. Проблеми українсько-польської літературної компаративістики» (2010 р.).

Дослідження етнічних та етнокультурних процесів на порубіжних територіях України та сусідніх держав (етнічних українських землях) проводиться на підставі укладених угод про довгострокове співробітництво між Інститутом народознавства НАН України та Інститутом етнології і культурної антропології Варшавського університету, Інститутом етнології і археології Польської АН та ін. Львівські етнологи спільно з польськими колегами досліджують динаміку змін традиційної культури в умовах пограниччя, особливості етнокультурної інтеграції населення порубіжних територій, проводять міжнародні експедиції, щорічні семінари і круглі столи. Зокрема Інститут народознавства НАН України координував українсько-польський науковий проект «Збереження національної ідентичності в контексті міжкультурного діалогу: польсько-український досвід» (2012-2014 рр.; спільно з Інститутом славістики ПАН (РП)) тощо. Львівські етнографи та науковці Варшавського університету підготували до друку збірник соціологічних досліджень українсько-польського пограниччя «Na pograniczu «nowej Europy»: Polsko-ukraińskie sąsiedztwo» (Pod. red. Magdaleny Zowczak), монографію «Студії з українсько-польського етнокультурного пограниччя», збірник наукових праць «Церква і костел в контексті етнічної самоідентифікації на українсько-польському пограниччі».

Аналіз трудової міграції, етнічних факторів формування соціальних ідентичностей в умовах глобалізованого суспільства Інститут народознавства НАН України здійснює у співпраці з Центром міграційних досліджень Варшавського університету, Аграрним університетом ім. Г. Колонтая в Кракові. Під час дослідження проведено соціологічні опитування, моніторинг медіапростору та інформаційних потоків, організовано круглі столи і публічні лекції, щороку видаються матеріали про масштаби, напрямки, закономірності і тенденції сучасної трудової міграції українців, результатом чого стала публікація книги «Церква у просторі міграцій: етнокультурні ресурси та соціоінтегративний потенціал релігійних спільнот українців» (2012 р.).

Колектив Інституту народознавства НАН України також уклав угоди про співпрацю в галузі культурології, мистецтвознавства та музеології з Національним музеєм у Варшаві, Музеєм Замоїських в Козлувці (Польща), Національним музеєм у Кракові та ін. У рамках цієї співпраці відбувався не тільки обмін вченими, музейними працівниками, надання та отримання консультацій фахівців, проведення спільних семінарів та конференцій, але й опрацювання музейних фондів, видання ілюстрованих наукових каталогів окремих фондів збірок Музею етнографії Інституту народознавства НАН України та підготовка розгорнутих тематичних фондів виставок.

Розробка полоністичних та польсько-українських студій стимулюється низкою державних та недержавних фондів у Польщі. Зокрема існують

стипендіальні програми, які фінансує уряд Польщі, а також низка неурядових і міжнародних інституцій. Програми функціонують як для іменитих вчених (Нагорода ім. Івана Виговського), так і для студентів, які щойно починають наукову діяльність (Програма уряду Республіки Польща для молодих науковців (Program Rządu RP dla Młodych Naukowców), Стипендіальна програма ім. Банаха). Ці стипендії можна поділити на дві категорії:

1) спрямовані на полегшення та популяризацію вивчення питань, пов'язаних з історією Польщі. Такі програми, спрямовані на широке коло дослідників (Стипендія Музею історії Польщі (Stypendium Muzeum Historii Polski), Програма німецького історичного інституту у Варшаві);

2) програми, спрямовані на колишні республіки СРСР, держави колишнього соціалістичного блоку, які стали на шлях євроінтеграції (такі як Балкани) – Каса Мянєвського (існувала з 1994 по 2011 рр., нині пропонується програма Fellowships Research & Experience II (Стипендії для дослідження і здобування досвіду-2) для країн Східного партнерства, куди входить і Україна), Стипендія ім. Кшиштофа Скубішевського.

Як бачимо, дослідницькі проекти і стажування підтримуються як із державних коштів, так і неурядовими організаціями. Значну роль у фінансуванні дослідницьких проектів відіграє НУО Фонд польської науки (Fundusz na rzecz nauki Polskiej), який діє з 1991 р. Нині українські вчені здебільшого користуються програмами, спрямованими на країни Східної Європи, Центральної Азії та Кавказу (тобто, фактично, використовують преференції у ставленні до цих держав, які історично пов'язуються з давніми уявленнями польських інтелектуалів про певну «цивілізаційну» місію Польщі щодо її «східних сусідів»). На жаль, у програмах, відкритих для вчених з усіх країн світу, українських лауреатів, як правило, немає (там кількісно переважають стипендіати з Німеччини). Проте в рамках проектів для Східної Європи, Південної Азії та Кавказу вчені з України становлять найчисельнішу групу стипендіатів. Так, у програмі Лейна Кіркланда до 2013 р. було задіяно 565 українців, а в програмі Каса Мянєвського за час її існування (до 2011 р.) – 859 з 1605, тобто, понад половину всіх стипендіатів із 36 країн. Кілька програм спрямовано виключно на фінансування перебування і дослідження українських вчених в польських університетах чи при ПАН (Нагорода ім. Івана Виговського – для гуманітаріїв та представників точних наук).

Окремі навчальні заклади мають свої стипендії для науковців чи студентів із країн Центрально-Східної Європи, зокрема Стипендійна програма Європейського колегіуму в Натоліні для післядипломного навчання, стипендія королеви Ядвіги та ім. Юзефа Дітля в Ягеллонському університеті, Східна стипендія Варшавського університету для магістрів, а віднедавна – і бакалаврів. Водночас, слід зауважити, що тільки одна зі стипендій підтримує перебування польських вчених в Україні. В умовах, коли Україна, фактично, не

надає стипендій для вчених, які вивчають Україну, це дуже позитивно, проте не достатньо.

І, насамкінець, автор цих рядків як фаховий історик хоче вказати на недостатньо досліджені та проблемні питання нашої спільної історії. Аналіз історіографічного доробку двох країн засвідчує: в нашій спільній минувшині є чимало дискусійних проблем, невисвітлених сюжетів, які потребують нових археографічних пошуків і незаангажованих висновків. Зокрема дослідникам середньовічної історії України і Польщі потрібно по-новому розглянути наступні суперечливі теми. Насамперед вартувало б об'єктивно дослідити територію т.з. «Червенських градів» і прикордонних земель X-XIII ст.; проаналізувати комплекс сакральних пам'яток XIII ст. у Холмі; вивчити боротьбу за краківський престол в останній чверті XIII ст. та участь у ній короля Лева Даниловича; узагальнити боротьбу за Галицьку спадщину у 1340-1387 рр. та діяльність князів Любарта-Дмитра Гедиміновича і Владислава Опольського. Актуальними є студії про особливості функціонування магдебурзького права у містах Руського, Белзького і Волинського воєводств у XV-XVI ст. Викликає зацікавлення також поширення німецької і польської колонізації на землях Галицько-Волинської держави у XIII-XVI ст., аналіз взаємин галицьких і волинських князів з польськими у XI-XV ст. (до смерті Свидригайла Ольгердовича).

Як відомо, сучасні польські історики, часто навіть молодшого покоління, однобоко розглядають український національний рух XIX ст. як виключно етноцентричне явище, що вело до радикального націоналізму і руйнувало багатокультурний характер східноєвропейського суспільства. До того ж, нехтуються демократичні, народницько-просвітницькі та визвольні аспекти українського руху XIX ст., його ліберальний, гуманістичний характер. Навіть такі чільні представники українського демократичного руху, як М. Грушевський, представлені насамперед як виключно антипольські «націоналісти». Українські історики здебільшого не враховують значення і позитивний вплив польського чинника на історію України у XIX ст., зокрема роль польського національно-політичного досвіду як моделі для українського руху, участь польських проукраїнських діячів в українському відродженні (починаючи від польських письменників «української» школи). Дотримуючись традиційної російської і радянської схеми, деякі дослідники зводять польську присутність на Правобережжі майже виключно до соціального пригноблення селянства та політичної експансії і не враховують стимулюючої ролі польсько-української культурної взаємодії. Отже, особливу увагу дослідникам треба звернути на польський чинник у формуванні модерної національної ідентичності українців, аналіз взаємопоборювання і взаємовпливів українських і польських національних рухів XIX – початку XX ст. (йдеться про витоки і наслідки москвофільства, полонофільства, діяльність Польського кола і

Руського клубу у Галицькому сеймі, Державній раді Австро-Угорщини у Відні).

В останнє десятиліття науковці досить добре реконструювали літопис відродження української і польської державностей у 1917-1921 рр., західноукраїнське партійно-політичне життя міжвоєнної доби ХХ ст., його ліві, праві та центристські сили. Водночас відсутні україномовні студії про структуру (воєводську, повітову) та склад польського і єврейського політикуму в Галичині та на Волині у першій третині ХХ ст. Є потреба й у дослідженні зовнішньополітичних орієнтирів українських партій у міжвоєнний період, зокрема т.зв. конформістських чи пропольських. Треба ґрунтовніше вивчити діяльність органів місцевої влади та самоуправління в Галичині й на Волині у 20-30-х рр. ХХ ст. та силових структур, насамперед місцевих військових гарнізонів і прикордонних служб.

Незадовільним є стан дослідження ролі Римо-католицької церкви в Україні. І якщо її діяльність на Наддніпрянщині, зокрема радянські репресії проти служителів культу, досліджують Н. Рубльова (Київ) і Г. Стронський (Тернопіль), то міждисциплінарних студій про західні землі України практично немає. Без сумніву, треба глибше простежити взаємини Римо-католицької і Греко-католицької церков у міжвоєнний період ХХ ст.; проаналізувати співпрацю Римо-католицької церкви з польським підпіллям у 1939-1944 рр. Бракує також комплексних україномовних студій про сучасну місію і соціальні проекти Римо-католицької церкви, її багатовікову мистецьку спадщину в Галичині та на Поділлі.

Недостатньо наукових досліджень про міжнародну дипломатію в західноукраїнському регіоні у період Другої Речі Посполитої. До речі, у Львові до 1939 р. діяло 17 консульств іноземних держав (значно більше, ніж зараз), які активно пропагували проведення у місті Східних торгів. Опубліковано лише декілька розвідок про Генеральне консульство СРСР у Львові, яке було відкрито 1929 р. й фактично стало центром радянофільства та експансії комунізму в Галичині та на Волині. Неповним є мартиролог репресованих поляків у західному регіоні України в 1940-1941 рр. Йдеться насамперед про жертви трьох хвиль депортацій (управлінці, військовики, педагоги, фінансисти та ін.). Складність виявлення цих матеріалів полягає у тому, що вони зберігаються у відомчих архівах СБУ і МВС України. На жаль, обласні архіви МВС західних областей України з особовими справами депортованих практично недоступні для дослідників. Отже, документальні бази польської «КАРТИ» (аналог нашого товариства «Меморіал») мають фрагментарний характер.

Немає ґрунтовних праць і про долю польських військовополонених, які потрапили 1939 р. у сталінські табори на території України (йдеться про Старобільський і Путильський табори, умови життя та побут полонених). Зрештою, чимало польських вояків із цих теренів потрапило до

Осташківського табору (нині Калінінська обл., Росія), про який теж є мало публікацій.

Особливо болісний для обох народів був період Другої світової війни, коли українсько-польський міжетнічний конфлікт роздмухували німецькі та радянські чинники. Україна та українці воєнної доби часто асоціювалися з негативом – «бандами» УПА, козаками і повстанням Хмельницького. У сучасній Польщі та Україні вже видано низку публікацій про українсько-польсько-німецько-радянське збройно-політичне протистояння в західному регіоні України під час Другої світової війни. На жаль, на відміну від Волині, недостатньо реконструйована хроніка боїв польського збройного підпілля наприкінці війни у Галичині. Українське суспільство майже не знає про спроби співпраці Армії Крайової і УПА. Немає спеціальних студій про участь тисяч українців у польських збройних формуваннях, насамперед армії Андерса, Берлінга, Армії Людовій, в якій воював і кавалер Ордена Віртуті Мілітарі, член Пласту й ОУН львівський підприємець В. Кашицький (похований на Личаківському цвинтарі у Львові). Зрозуміло, що є також велика потреба в документуванні трагічних військово-політичних подій на Холмщині та Волині 1938-1947 рр. Важливо з'ясувати причини локальних конфліктів, масштаби взаємних втрат на Холмщині, Волині та Галичині й пам'ятати про роль зовнішніх чинників (радянського, німецького) у розпалюванні етнонаціональних конфліктів на пограниччі. У зв'язку з цим актуальним є збір нового документального матеріалу не лише в архівах України та Польщі, але й Росії, Німеччини та інших країн.

Як бачимо, польський досвід є важливим для української гуманітаристики як з погляду інституалізаційного розвитку, так і тематики досліджень, інформаційного та технологічного забезпечення, форм і методів співпраці з державними і недержавними структурами. У зв'язку з цим важливо активізувати діяльність представництва НАН України при Польській академії наук та Українсько-польської історичної комісії НАН України, яка відновлена 2016 р.

Список використаних джерел та літератури

1. Міхнік А. Прокляття Волині. Повернення примар минулого / А. Міхнік // Високий замок. – 2016. – 6 вересня
2. Кралюк П. Як означити події 1943-го? / П. Кралюк // День. – 2016. – 1 листопада.
3. Polska Academia Nauk. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.instytucia.pan./pl>.
4. Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.inst-ukr.lviv.ua>.
5. Instytut Historii im. Tadeusza Monteuffla PAN. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ihpan.edu.pl>.
6. Polski Słownik Biograficzny. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.psb.pan.krakow.pl/index.php/pl>.

7. Instytut Pamięci Narodowej. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ipn.gov.pl/>.
8. Instytut Studiów Politycznych PAN. – Режим доступу: www.isppan.Waw.pl.
9. Zakład Narodowy im. Ossolińskich. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www2.oss.wroc.pl>.
10. Smirnow J. Spotkanie Ossolińskie z prezesem IPN Januszem Kamińskim. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kuriegalicyjski.com/index.php/kulturaa/3700-spotkanie-ossoli-skie-z-prezesem-ipn-januszem-kami-skim>.

Литвин Н.Р. Українсько-польські научні зв'язи в гуманітарній сфері (1991-2016 гг.).

Проаналізовані українсько-польські научні зв'язи в гуманітарній сфері за останнє двадцятиліття. Особливу увагу приділено дослідженню археологів обох країн про заселення території сучасної України в давніший період, реконструкцію шляхів міграцій і переселень в неолітичній і ранній бронзовій епохі, аналіз культурних зв'язів давнього населення Прикарпаття і Волині. Показано основні напрями і тематика історичних досліджень в установах Польської академії наук, Національної академії наук України і університетах двох країн, в тому числі і тих, які викликають дискусії в суспільстві. Узагальнено дослідження етнологів, філологів і культурологів щодо трансформацій традиційної культури в умовах пограниччя, показано особливості етнокультурної інтеграції населення України і Польщі. Згадано необхідність застосування українськими ученими і представниками влади досвіду Інституту національної пам'яті Польщі щодо декомунізації історичної пам'яті, увековечення пам'яті жертв тоталітарних режимів, проведення документальних пошуків і правових експертиз.

Ключові слова: Україна, Польща, научні зв'язи, гуманітарна сфера, культура.

Lytvyn M. Ukrainian-Polish Academic Cooperation in the Sphere of Humanities (1991-2016).

The article analyses cooperation between Polish and Ukrainian academic institutions in the field of humanities in the recent two decades. It focuses on archaeological research conducted by scholars of both countries in the field of study of early settlements on the territories that are now Ukraine and mutual cultural influences of Prykarpattia and Volhynia population, as well as archaeological reconstruction of Neolithic and Bronze Age migration routes. The article also examines the main directions and issues of historical research of the Polish Academy of Sciences, the National Academy of Sciences of Ukraine and universities of both countries with an emphasis on problematic issues that attract attention in both societies. It summarises the results of research conducted by ethnologists, philologists and specialists in the field of culture that are related to transformation of traditional culture on the borderland and specific features of ethnic and cultural integration of Ukrainian and Polish population. The article suggests that the Ukrainian academy and authorities should adopt the best practices of the Polish Institute of National Memory regarding de-communisation of historical memory, commemorating victims of totalitarian regimes, conducting documentary research and legal expert evaluations.

Keywords: Ukraine, Poland, academic cooperation, humanities, culture.